

CES

CENTRUM EKONOMICKÝCH STUDIÍ VŠEM

01

ISSN 1801-1578

vydání 01 / ročník 2005 / 15.3.2005

Bulletin CES VŠEM

V TOMTO VYDÁNÍ

Makroekonomická rovnováha a ekonomický růst

V listopadu 2004 CES VŠEM pořádalo svůj první workshop věnovaný otázkám makroekonomické rovnováhy, výkonnosti nabídkové strany a vývoji odvětvové struktury české ekonomiky.

M. Hájek, V. Spěváček, M. Rojíček (strana 2)

Instituce a ekonomická výkonnost – teorie, měření a dopady.

Článek informuje o workshopu CES VŠEM, zaměřeném na roli institucí pro ekonomický rozvoj. K diskuzi byly připraveny dva texty. Autory prvního byli P. Vymětal a M. Žák, druhého M. Srholec (spolu s J. Fagerbergem a M. Knellem)

M. Srholec, P. Vymětal, M. Žák (strana 4)

Institucionální kontext inovačně založené ekonomiky

Únorový workshop se zabýval vývojem koncepcí inovací i inovačních systémů a jeho vlivem na přístup k problematice ekonomiky založené na vědě (Lisabonská dohoda). Zvláštní pozornost byla věnována problémům růstu inovační výkonnosti v ČR a jeho institucionálním podmínkám.

K. Müller (strana 6)

Workshopy Centra ekonomických studií VŠEM

(listopad 2004 – únor 2005)

Úvodní informace

Aktuální vydání bulletinu Centra ekonomických studií (při Grantovém fondu) Vysoké školy ekonomie a managementu seznamuje s obsahem prvních tří workshopů pořádaných nad výstupy výzkumných pracovníků v oblasti (1) makroekonomické stability a růstové výkonnosti, (2) institucionální kvality, (3) konkurenční výhody a inovační výkonnosti. Na tyto tři oblasti (komponenty) se od roku 2005 zaměřuje CES VŠEM při realizaci dvou dlouhodobých projektů **výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky** – v nichž je Grantový fond spolupříjemcem pětiletého programu MŠMT výzkumná centra a příjemcem tříletého grantu GAČR. Čtvrtou komponentu uvedených projektů představuje vzdělávání a kvalita lidských zdrojů garantovaná Národní observatoří zaměstnanosti a vzdělávání, analytickým pracovištěm Národního vzdělávacího fondu (spolupříjemce obou projektů). Uvedené čtyři oblasti představují komplexní přístup k hodnocení konkurenceschopnosti české ekonomiky v mezinárodním srovnání (zejména v rámci EU-25) a pilíře výzkumné aktivity CES VŠEM (realizované ve spolupráci s NOZV NVF). Důraz je přitom kladen zejména na faktory dlouhodobě udržitelné, tj. kvalitativně založené konkurenční výhody a růstové výkonnosti v makroekonomicky stabilním rámci. Vedle obsahově komplexního pojetí je pozornost věnována i využití alternativních metodických přístupů (s využitím primárních a sekundárních datových zdrojů) na diferencovaných analytických úrovních.

Cílem **workshopů CES VŠEM** je kvalifikovaná rozprava nad pracovními výstupy interních výzkumníků za účasti pozvaných vnějších expertů (diskusantů). Zaměření diskuse určuje outline vlastního pracovního výstupu a otázky (problémové okruhy) formulované samotnými autory. První tři workshopy CES VŠEM představují úvodní kolo prezentací aktivit jednotlivých výzkumných týmů (komponent) a soustřeďují se převážně na teoreticko-metodologická východiska řešené problematiky. V dalším kole (březen-květen) budou workshopy zahrnovat i diskusi nad zaměřením výzkumu v rámci dlouhodobě řešených projektů, zejména nad používanými analytickými přístupy (metodami), vazbami mezi dílčími komponentami a analytickými úrovněmi (od makro přes regionální/odvětvovou po mikro). Na individuální úrovni výstupy CES VŠEM zahrnují vlastní edici working paperů, na skupinové úrovni (periodicky publikovanou) kontextovou analýzu konkurenční schopnosti české ekonomiky a její metodologii a (předběžně od května) rovněž web prezentace jednotlivých komponent, včetně databáze souvisejících ukazatelů sledovaných v mezinárodních srovnáních. Podrobnější informace o odborných aktivitách CES VŠEM jsou zveřejňovány na web stránkách a jejich shrnutí prezentuje v pravidelných intervalech bulletin. Pro jednotlivé komponenty jsou souběžně vytvářeny expertní sítě a fokusní skupiny, jejichž členové se účastní formulace odborných stanovisek k vybraným problémům a výsledkům výzkumu.

Vedle (spíše interní) diskuse nad pracovními výstupy pořádá CES VŠEM rovněž workshopy pro externí zvané odborníky k vybraným aspektům zkoumané problematiky. První takový workshop se koná v březnu na téma **vypovídací schopnosti HDP** při měření ekonomického růstu a reálné konvergence s důrazem na využití analytických možností systému národního účetnictví. Workshop reaguje na aktuální odborné diskuse v dané oblasti a zabývá se makroekonomickými dopady změn směnných relací (cenový a reálný efekt), odlišením souhrnných makroekonomických agregátů v pojetí domácí kontra národní, jejich konstrukcí a kvantifikací za Českou republiku. Ta ukazuje příznivější vývoj české ekonomiky měřený vývojem souhrnných ukazatelů reálného důchodu. Workshop ukazuje též některé příčiny odlišného postupu reálné konvergence zemí SVE, neodpovídající vykazovaným tempům růstu HDP ve stálých cenách a snaží se o objasnění některých známých i méně známých statistických paradoxů. Workshop se koná za účasti zástupců analytických pracovišť (komerčních bank, investičních společností, poradenských firem, dále Českého statistického úřadu, České národní banky a Ministerstva financí ČR). Podklady k workshopu budou pro širší odbornou veřejnost k dispozici na web stránkách CES VŠEM.

Tematické zaměření workshopu **Makroekonomická rovnováha a ekonomický růst** vycházelo z komponenty růstová výkonnost a stabilita. Tato komponenta by měla poskytnout komplexní pohled na konkurenceschopnost české ekonomiky chápané jako schopnost země dosahovat dlouhodobě udržitelnou růstovou výkonnost ve stabilním makroekonomickém rámci. Studie, které byly předmětem workshopu, se soustředily na obecné přístupy a metodologická východiska při zkoumání makroekonomické rovnováhy a ekonomického růstu české ekonomiky z hlediska nabídkové strany ekonomiky. Analýza makroekonomické rovnováhy ukázala málo využívané možnosti systému národního účetnictví, který je základním makroekonomickým statistickým systémem komplexně zobrazujícím národní hospodářství. Poslední revize tohoto systému umožňuje prohloubení analýzy i zkvantitnění mezinárodních srovnávání. Větší pozornost byla věnována vztahu úspor a investic a jeho odrazu v saldu běžného účtu platební bilance. Ekonomický růst byl zkoumán z hlediska základních zdrojů růstu (práce, kapitál a souhrnná produktivita) pomocí aparátu produkční funkce, a to jak na úrovni národního hospodářství, tak i v členění podle základních odvětví. Změny odvětvové struktury české ekonomiky byly posuzovány podle hrubé přidané hodnoty na základě revidovaných údajů národních účtů.

Workshop **Instituce a ekonomická výkonnost – teorie, měření, dopady** vycházel z komponenty s názvem „Kvalita správy a podnikového prostředí“ činnosti „Centra pro výzkum konkurenční schopnosti české ekonomiky“. Zaměření na kvalitu správy v obecnější rovině znamená v podstatě sledování institucionální kvality ve vztahu ke konkurenceschopnosti. V popředí řešení úkolů v této komponentě stojí zkoumání významu a vlivu institucí – na to se zaměřila pozornost autorů předložených a diskutovaných textů. Význam institucí a snaha o pochopení jejich role v ekonomice, včetně dopadu na ekonomickou výkonnost se v dnešním světě stává jedním z klíčových faktorů vysvětlujících, proč jsou některé země ekonomicky úspěšné a jiné nikoliv. První studie byla aplikací růstového modelu propojujícího teorii technologické mezery v schumpeterovské tradici s post-keynesovskou teorií růstu, druhý text byl převážně zaměřen na revizi teoretických přístupů nové institucionální ekonomie jako výchozího základu pro naplnění výzkumného cíle a možnosti tohoto teoretického rámce nalézat odpovědi na vliv konkrétních institucí a organizací na společenskou praxi. Základním cílem budoucího výzkumu v této oblasti je řešení otázek nejen jak instituce ovlivňují ekonomickou výkonnost, ale i jak se instituce chovají v čase, jak hodnotit jejich přínosy k ekonomické výkonnosti a jaká je role vlády v této oblasti.

V rámci komponenty inovační výkonnost se třetí workshop zabýval problematikou **Institucionální kontext inovačně založené ekonomiky**. Teoretické úvahy o významu inovací pro růst konkurenceschopnosti a institucionálních předpokladech jejich uplatnění mají své kořeny již u klasických myslitelů. J. Schumpeter velmi přesně antcipoval význam a povahu inovací, když upozornil na jejich vazbu na moderní vědění a na fenomén kreativní destrukce, na němž závisí mobilizace inovací ve prospěch ekonomického růstu. Novější ekonomické výzkumy inovací ukazují, že úspěšnost inovačního procesu nezávisí jen na impulzech ze strany akademické vědy, ale i na distribuci vědění a na součinnosti aktérů při tvorbě, šíření i uplatnění inovací. Význam součinnosti různorodě orientovaných aktérů se promítnul jak do teoretických koncepcí (např. koncepce národního inovačního systému), tak i do koncepcí inovačních politik (orientace na rozvoj infrastruktury pro podporu inovací). Workshop byl orientován na problematiku inovační výkonnosti. K diskusi byl předložen příspěvek „Institucionální kontext inovačně založené ekonomiky“. Prezentoval teoretické koncepce inovací, možnosti analýzy inovační výkonnosti a metodologické problémy, které jsou s takovou analýzou spojeny. Nové otázky vznikají s teoretickou iniciativou (ekonomika založená na vědění) a praktickým úsilím (Lisabonské dohody) o eliminaci negativních sociálních důsledků růstu inovačně založené konkurenceschopnosti. Oba tyto nároky vyžadují hlouběji zkoumat institucionální aspekty růstu inovační výkonnosti. Komparativní analýzy inovačního systému v ČR poukazují, že právě v této oblasti leží významné bariéry bránící růstu inovační výkonnosti domácí ekonomiky.

Makroekonomická rovnováha a ekonomický růst

Workshop CES VŠEM

V listopadu 2004 CES VŠEM pořádalo svůj první workshop věnovaný otázkám makroekonomické rovnováhy, výkonnosti nabídkové strany a vývoji odvětvové struktury české ekonomiky. Analýza makroekonomické rovnováhy vycházela z možností, které v této oblasti poskytuje systém národního účetnictví. Soustředila se na vztah domácí nabídky (HDP) a domácí poptávky (konečná spotřeba a investice) a na vztah úspor a investic. Ten byl zkoumán podle základních institucionálních sektorů národního hospodářství. Analýza ukázala úzkou propojenost vnitřní a vnější ekonomické rovnováhy. Součástí analýzy byly i komparace se sousedními středoevropskými zeměmi.

Výkonnost nabídkové strany v období 1991-2003 byla zkoumána z makro-ekonomického i odvětvového pohledu. Teoretickým rámcem byla produkční funkce a metoda růstového účetnictví. Zdroji ekonomického růstu byla práce, kapitál a souhrnná produktivita faktorů. Odhad potenciálního produktu umožnil změřit produkční mezeru české ekonomiky.

Vývoj odvětvové struktury české ekonomiky byl posuzován na základě revidovaných údajů ročních národních účtů. Analyzován byl vývoj hrubé přidané hodnoty podle základních odvětví národního hospodářství v letech 1995-2003. Odvětvové změny byly zkoumány v běžných i stálých cenách. Mezinárodní srovnání zahrnovalo vybrané země EU.

Podkladem pro workshop byly tři výzkumné studie:

1. K otázce makroekonomické rovnováhy české ekonomiky (prof. Vojtěch Spěváček, DrSc.)
2. Výkonnost nabídkové strany: růst, souhrnná produktivita a struktura v ČR, 1991-2003 (Ing. Mojmir Hájek, CSc.)
3. Odvětvová analýza české ekonomiky v letech 1995-2003 (Ing. Marek Rojíček).

Jako externí diskutanti byli pozváni: Ing. Růžena Vintrová, DrSc a Ing. Vítězslav Ondruš z ČSÚ.

Analýza makroekonomické rovnováhy se v metodologické oblasti opírala o možnosti, které poskytuje systém národního účetnictví a základní identity tohoto systému. Především jde o základní rovnici národního účetnictví, která vyjadřuje vztah mezi domácí nabídkou (HDP) a domácí poptávkou (konečná spotřeba a tvorba hrubého kapitálu). Rozdílem je saldo dovozů a vývozu zboží a služeb (saldo výkonové bilance).

Druhá, z analytického hlediska významná, identita vyjadřuje vztah mezi úsporami, investicemi a saldem běžného účtu. Platí rovnice, podle které se rozdíl mezi hrubými národními úsporami a investicemi rovná saldu běžného účtu platební bilance. V případě, že mezeru mezi úsporami a investicemi je záporná (národní úspory nestačí pokrýt investice), musí daná země pokrýt tuto mezeru ze zahraničních zdrojů. Druhý přístup k analýze makroekonomické rovnováhy, který vychází ze vztahu úspor a investic, je komplexnější, protože umožňuje spojit vnitřní a vnější nerovnováhu a odhalovat základní zdroje této nerovnováhy na základě analýzy mezery mezi úsporami a investicemi nejen za národní hospodářství jako celek, ale i podle základních institucionálních sektorů ekonomiky (nefinanční podniky, finanční instituce, vládní instituce a domácnosti).

Empirická analýza vycházela z revidovaných údajů ročních národních účtů za období 1995-2003. Analýza vztahu **domácí nabídky a domácí poptávky** ukázala zajímavý paradox. Vývoj reálných veličin (počítaných ve stálých cenách) se vyznačoval značným předstihem domácí poptávky před růstem HDP a v důsledku toho i růstem deficitu zahraničního obchodu ve zboží a službách. V běžných cenách však deficit zahraničního obchodu nerostl, ale naopak se snižoval. Vysvětlení tohoto paradoxu je v přínosu příznivě se vyvíjejících cenových relací v zahraničním obchodě (tzv. terms of trade, do češtiny překládaných jako směnné relace, které se vypočtou dělením indexu cen vývozu indexem cen dovozu). Přínosy směnných relací představovaly v letech 1995-2003 téměř 1 % HDP průměrně ročně.

Makroekonomické dopady vývoje směnných relací se ukázaly jako mnohostranné a v případě české ekonomiky významné. V případě zlepšení směnných relací (ceny vývozu rostou rychleji než ceny dovozu) se zvyšuje reálný důchod země, který umožňuje předstih domácího užití HDP před jeho tvorbou, aniž by se zvyšovala makroekonomická nerovnováha. Jde o tzv. reálný efekt změn směnných relací. V podstatě jde o to, že potřebujeme méně vývozu na zaplacení za daný objem dovozu. Změna směnných relací má však i cenový efekt, který se projevuje v národních účtech při výpočtu deflátoru HDP a tedy při převodu HDP z běžných do stálých cen. Ukazatel HDP ve stálých cenách, který je nejčastěji používaným ukazatelem celkového hodnocení vývoje ekonomiky, nebere v úvahu reálné důchodové efekty plynoucí ze změn směnných relací. Proto by se měly při komplexním hodnocení ekonomiky brát v úvahu i procesy zahraniční směny (přínosy či ztráty ze změn směnných relací), které vyjadřuje ukazatel reálného domácího důchodu. Ten se v letech 1995-2003 celkově vyvíjel příznivěji než ukazatel HDP ve stálých cenách.

Analýza vztahu **úspor a investic** umožňuje komplexnější pohled na makroekonomickou rovnováhu, protože bere v úvahu i vliv prvotního a druhotného rozdělení národního důchodu (saldo prvotních důchodů a běžných transferů ve vztahu k zahraničí). Mezera mezi národními úsporami a investicemi, která se projevuje jako deficit běžného účtu platební bilance, je v ČR dlouhodobě záporná a v posledních letech překračuje hranici 5 % HDP. Tato hranice signalizuje nebezpečí přílišné nerovnováhy ekonomiky. Základní příčiny relativně vysokého schodku běžného účtu spočívají především v klesající míře národních úspor.

Na **míru úspor** negativně působí silný odliv prvotních důchodů do zahraničí a pokles úspor v sektoru domácností a vládních institucí. Míra hrubých národních úspor se snížila z 28,6 % HDP v roce 1995 na 22,0 % v roce 2003. Silný pokles úspor (dokonce v absolutním vyjádření) zaznamenávají domácnosti v důsledku zlepšených očekávání, které posilují spotřebu, nízkých úrokových měr a rychlého růstu spotřebitelských úvěrů. K tomu přistupuje značně klesající tvorba úspor ve vládním sektoru a jeho poměrně značné investiční potřeby, což vede k silnému nárůstu deficitu veřejných financí, který musí být financován z úspor ostatních sektorů (prakticky z úspor domácností) nebo využitím zahraničních úspor. To vytváří nebezpečí vzniku „dvojitého deficitu“.

Sektor domácností je z hlediska vytváření úspor a jejich poskytování ostatním sektorům klíčovým sektorem, protože sektor nefinančních podniků a vládních institucí mají zpravidla investiční potřeby podstatně větší než jsou jejich úspory a jsou tedy závislé na výpůjčkách od ostatních sektorů. To, že sektor domácností je schopen ve stále menší míře financovat čisté výpůjčky nefinančních podniků a vládních institucí vede ke stále větší závislosti ekonomiky na využívání zahraničních úspor.

V **sektoru nefinančních podniků** se úspory rovnají disponibilnímu důchodu (tento sektor nerealizuje konečnou spotřebu) a o tendenci klesající či rostoucí míry úspor je možné usuzovat z podílu úspor na přidané hodnotě v tomto sektoru. Výše čistých úspor je v tomto sektoru celkově nedostatečná a vývoj úspor je charakterizován značnými výkyvy. Na jejich výši má vliv řada faktorů od vývoje hrubé přidané hodnoty, na který působí jak reálný růst přidané hodnoty, tak i vývoj cen, přes procesy prvotního rozdělení, kde je klíčovým faktorem vývoj jednotkových mzdových nákladů, až po procesy přerozdělení důchodů.

U **finančních institucí** existovala poměrně stabilní tvorba úspor (s výjimkou let 1998 a 1999 se tvorba hrubých úspor pohybovala řádově kolem 40 mld Kč) a investiční potřeby tohoto sektoru byly nižší (v posledních letech kolem 20 mld Kč). To vytvářelo přebytek úspor nad investicemi a umožňovalo finančním institucím pokrývat část finančních potřeb ostatních sektorů. Schopnost poskytovat půjčky byla podstatným způsobem zesílena kapitálovými transfery ve prospěch finančních institucí, zejména v letech privatizace a sanace bankovního sektoru.

K výraznému zhoršení vztahu úspor a investic dochází v **sektoru vládních institucí**. Značně klesající tvorba úspor ve vládním sektoru (z 83,8 mld Kč v roce 1995 na 47,2 mld v roce 2002) a poměrně značné investiční potřeby vedou k tomu, že se mezera mezi úsporami a investicemi, která v letech 1995-1999 byla mírně kladná či vyrovnaná, mění v zápornou se silně narůstající tendencí. To již samo o sobě předurčuje nárůst deficitu sektoru vládních institucí. Potřeba financování tohoto sektoru je však dána nejen zápornou mezerou mezi úsporami a investicemi, ale i tzv. kapitálovými transfery.

Běžný účet platební bilance je vlastně vnější stranou vnitřní nerovnováhy a je jakýmsi zrcadlovým odrazem dvojího pohledu na makroekonomickou rovnováhu (vztahu domácí nabídky a domácí poptávky a vztahu úspor a investic). V prvním případě jde o saldo obchodní bilance a bilance služeb (výkonová bilance) a ve druhém případě o celkové saldo běžného účtu. Schodek běžného účtu pohybuje se v ČR v letech 1995 – 2003 v rozmezí mezi 5 – 7 % HDP je relativně vysoký. Hodnocení výše schodku běžného účtu podle hranice 5 % HDP, která je pokládána za varovnou, je však zjednodušující. Schodek běžného účtu je nutné posuzovat z dalších hledisek: z hlediska vlivu schodku běžného účtu na vnější zadluženost, z hlediska způsobu jeho financování (dluhové a nedluhové financování) a z hlediska složek běžného účtu, v nichž deficit vzniká (v případě ČR je to především bilance výnosů, v níž rozhodujícími položkami jsou reinvestované a repatriované zisky zahraničních společností). Z těchto hledisek se jeví deficit běžného účtu ČR ve výši 4 – 5 % HDP jako udržitelný.

V případě ČR je možné identifikovat několik základních zdrojů makroekonomické nerovnováhy: nedostatečnou růstovou výkonnost české ekonomiky, nadměrný růst domácí poptávky, nedostatečné národní úspory a fiskální politiku vedoucí k neúnosnému deficitu veřejných financí. Mechanismus vyrovnání nabídky a poptávky probíhá různými kanály (kanál domácí nabídky a domácí poptávky, kanál cenový a zahraničního obchodu).

Mezinárodní srovnání se středoevropskými zeměmi, které se staly novými členy EU, ukazuje, že problém udržení makroekonomické rovnováhy je vážným problémem většiny těchto zemí. Deficity běžného účtu platební bilance byly velmi vysoké v Maďarsku, České republice a na Slovensku. Tyto země zaznamenaly i vysoké deficity veřejných financí a o vzájemné propojenosti obou deficitů nemůže být pochyb.

Salda běžného účtu platební bilance v % HDP

	ČR	Maďarsko	Polsko	Slovensko	Slovinsko
1995	-2,5	..	1,4	3	-0,4
1996	-6,7	-3,7	-1,1	-9	0,2
1997	-6,3	-4,5	-3,5	-8,7	0,3
1998	-2,1	-7,1	-3,9	-9	-0,6
1999	-2,5	-7,9	-5,2	-3,5	-3,3
2000	-4,9	-8,7	-6	-2,5	-2,8
2001	-5,4	-6,2	-2,9	-7,4	0,1
2002	-5,6	-7,2	-2,6	-8,2	1,7
2003	-6,2	-8,9	-2	-0,9	0,2

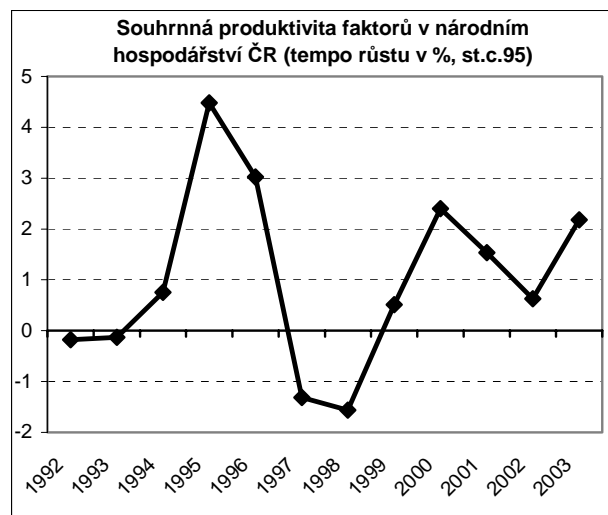
Pramen: Národní statistiky, Statistical Annex of European Economy, Spring 2004, s.113 a World Economic Outlook, září 2004, s.247.

Diskuse k otázkám makroekonomické rovnováhy ocenila komplexní přístup studie vycházející z málo využívaného systému národních účtů a soustředila se na otázky zdrojů a kvality statistických dat, vlivu směnných relací na vývoj ekonomiky a faktorů je podmiňujících, hodnocení vývoje míry úspor v národním hospodářství a u domácností a vztahu ekonomického růstu a makroekonomické rovnováhy.

V dalším výzkumu v této oblasti bude potřebné do větší hloubky propracovat implikace pro hospodářskou politiku vycházející z analýzy makroekonomické rovnováhy české ekonomiky, mezinárodní kontext a jasněji odlišit různé aspekty studie (metodologické otázky, analýzu, implikace). Vzhledem k nedostatečné znalosti národního účetnictví a jeho analytických možností v odborné veřejnosti, bylo by užitečné více popularizovat tuto problematiku formou samostatné publikace ev. semináře pro mladé analyticky.

Studie o výkonnosti nabídkové strany se věnovala ekonomickému růstu, vývoji souhrnné produktivity faktorů a odvětvové struktury české ekonomiky v období jejího přechodu k tržní ekonomice. Teoretickým rámcem byla produkční funkce a metoda růstového účetnictví. Zdroji ekonomického růstu jsou práce, kapitál a technický pokrok, aproximovaný souhrnnou produktivitou faktorů (SPF). Růst SPF představuje rozdíl mezi tempem růstu produktu a váženým součtem temp růstu práce a kapitálu. Váhy představují podíl práce a kapitálu na produktu. Časové řady statistických údajů jsou z publikací ČSÚ před revizí národních účtů. Zásoba fyzického kapitálu byla rekonstruována na základě odvětvových údajů o tvorbě hrubého fixního kapitálu ve stálých cenách a odpisových sazbách. Práce představuje fyzický počet zaměstnaných podle výběrového šetření pracovních sil ČSÚ. Růstová výkonnost české ekonomiky byla v letech 1992-2003 poměrně nízká. Reálný HDP se zvyšoval o 1,8 % průměrně ročně. Při poklesu zaměstnanosti o -0,6 % a růstu zásoby kapitálu o necelá 3 % průměrně ročně, se souhrnná produktivita faktorů zvyšovala o 1 % ročně. Ke zrychlení růstu dochází v letech 2000-2003 v důsledku zvýšení příspěvku souhrnné produktivity faktorů, přičemž příspěvek růstu zaměstnanosti zůstal záporný.

Odvětvový pohled zkoumal šest národohospodářských odvětví: zemědělství, průmysl, stavebnictví, obchod a pohostinství, dopravu a spoje, ostatní služby. Reálná hrubá přidaná hodnota se v období 1992-2003 nejrychleji zvyšovala v odvětví dopravy a spojů a klesala ve stavebnictví. Při dlouhodobém poklesu zaměstnanosti v celém národním hospodářství, se zaměstnanost zvyšovala v obchodě a pohostinství, ve stavebnictví a v ostatních službách. V dalších odvětvích se snižovala, nejrychleji pak v zemědělství. Vývoj souhrnné produktivity faktorů v odvětvích byl velmi diferencovaný. Podle údajů před revizí národních účtů se souhrnná produktivita faktorů v celém období zvyšovala nejrychleji v zemědělství, dále pak v dopravě a spojích a v průmyslu. Pomalý růst byl zaznamenán v obchodě a pohostinství. Na druhé straně souhrnná produktivita klesala ve stavebnictví a prakticky stagnovala v ostatních službách. Strukturální efekt daný realokací výrobních faktorů mezi odvětvími přispěl v letech 1992-1998 ke zpomalení růstu souhrnné produktivity faktorů a v letech 1999-2003 k jeho mírnému zrychlení.

Pramen: ČSÚ a vlastní výpočty

Tempo růstu **potenciálního produktu** bylo vypočítáno pomocí růstové rovnice, do které byla dosazena odhadnutá potenciální zaměstnanost a vyhlazený růst souhrnné produktivity faktorů. Tempo růstu potenciálního produktu se od roku 1994 pohybovalo kolem 2 % ročně se zvýšením zhruba ke 3 % v letech 2003-2004. Relativně vysoká „normální“ míra nezaměstnanosti ukazuje na nevyužití zdroje pracovních sil, jež by po restrukturalizaci trhu práce mohly spolu se zrychlením růstu souhrnné produktivity faktorů zvýšit tempo růstu reálného HDP nad 3 %. Výpočet potenciálního produktu ve zkoumaném období umožnil odhadnout produkční mezeru. Ta představuje rozdíl mezi skutečným a potenciálním produktem v procentech k potenciálnímu produktu. Její kladná hodnota indikuje inflační situaci a záporná hodnota deflační situaci. Největší kladná produkční mezeru byla zaznamenána v roce 1996

a naopak největší záporná produkční mezera byla dosažena v roce 1999. Od tohoto roku se přes určité výkyvy zmenšovala. V roce 2003 byla již mírně kladná a v roce 2004 se podle odhadu dále mírně zvýšila.

Diskuse k výkonnosti nabídkové strany a souhrnné produktivité faktorů upozornila na problémy konstrukce fyzické zásoby kapitálu a výpočty podílu práce a kapitálu. Odvětvový pohled přinesl novou dimenzi, kterou bude třeba dále zkoumat a korigovat vzhledem k revizím národních účtů. U odhadu potenciálního produktu se uváděly další metody propočtu. Vypovídací schopnost tohoto ukazatele v případě české ekonomiky je ovlivněna délkou časového období a revizemi relevantních statistických údajů. V dalším výzkumu se doporučuje prohloubit širší kontext zkoumané problematiky, metodologické přístupy k otázkám ekonomického růstu, zejména pak k faktorům podmiňujících vývoj souhrnné produktivity a zvážit možnosti podrobnějšího odvětvového členění v závislosti na dostupnosti statistických údajů.

Analýza odvětvové struktury české ekonomiky vycházela z revize ročních národních účtů, která měla dopad jak na reálné, tak na nominální veličiny a výši deflátorů HDP. Největší dopady na vývoj HDP v běžných cenách mělo započítání spotřeby fixního kapitálu za veřejnou infrastrukturu do netržní produkce, dále pak přechod na nákladový způsob výpočtu imputovaného nájemného a aktualizace statistického registru. Odvětvová struktura české ekonomiky se vyznačuje vysokým podílem průmyslu, který přesahuje 30 % a ve zkoumaném období se dokonce zvyšoval. Od roku 1995 dochází k pozvolnému nárůstu podílu služeb na celkové hrubé přidané hodnotě. Tento nárůst je výraznější v běžných cenách v důsledku rychlejšího růstu cen v odvětví služeb. Reálný podíl zemědělství na tvorbě HPH zůstal přibližně konstantní, zatímco v běžných cenách poklesl. V odvětví stavebnictví došlo k poklesu podílu na tvorbě HPH jak v běžných, tak i v stálých cenách.

Mezi nejdynamičtější průmyslová odvětví patřila v letech 1995 – 2003 výroba elektrických a optických přístrojů (průměrný roční nárůst reálné HPH o 14,9%), dále pak dopravních prostředků a

zařízení a pryžových a plastových výrobků. Jedná se o odvětví s vysokým podílem produkce určeným na vývoz. Průměrný roční pokles zaznamenal energetický průmysl a také průmysl kožedělný a koksárenský. V rámci služeb se nejlépe vyvíjela HPH peněžnictví a pojišťovnictví (průměrný roční nárůst o 7,6 %). Z odvětví na nižší úrovni agregace zaznamenaly poměrně dynamický vývoj HPH spoje, pronájem strojů a přístrojů a činnosti v oblasti výpočetní techniky. V odvětví výzkumu a vývoje došlo naopak k poklesu HPH, stejně jako v pohostinství, zdravotní a sociální péči a ostatních službách.

Z hlediska mezinárodního srovnání patří Česká republika k zemím s nejnižším podílem služeb na hrubé přidané hodnotě (59% v roce 2002).

Vývoj odvětvové struktury české ekonomiky v letech 1995 – 2003

(v %, ve s.c. zřetězeno k roku 1995)

	1995		1999		2001		2002		2003	
	b.c.	s.c.	b.c.	s.c.	b.c.	s.c.	b.c.	s.c.	b.c.	s.c.
Zemědělství a lesnictví	4,6	4,6	3,7	5,0	3,7	4,6	3,1	4,7	2,8	4,5
Průmysl	30,8	30,8	31,8	32,9	30,3	31,5	31,2	33,3	31,4	34,6
Stavebnictví	9,1	9,1	6,9	5,5	6,4	4,8	6,6	4,8	6,6	4,6
Služby	55,5	55,5	57,5	56,5	59,5	59,1	59,0	57,2	59,3	56,3

Zdroj: ČSÚ, Roční národní účty, vlastní výpočty

Instituce a ekonomická výkonnost

Workshop CES VŠEM

V prosinci 2004 uspořádalo CES VŠEM workshop zaměřený na roli institucí pro ekonomický rozvoj. První část workshopu tvořila prezentace průřezové studie Ing. Petra Vymětala a prof. Milana Žáka shrnující vymezení institucí v ekonomické teorii a možnosti měření pomocí dostupných ukazatelů. Ve druhé části byla rozebírána empirická studie Dr. Martina Srholce (spoluautoři prof. Jan Fagerberg a dr. Mark Knell), která se zabývá vazbami mezi rozdílnými aspekty konkurenceschopnosti a ekonomickým růstem. V úvodu obou částí byly obě studie přítomnými autory podrobně, ale krátce představeny, byla uvedena nejen základní teoretická východiska, ale byly naznačeny i cíle dalšího výzkumu a závěry z této etapy. Následně diskuze se zúčastnili pozvaní, v české ekonomické obci uznávaní a renomovaní odborníci zabývající se výše zmíněnými tématy. U tématu Ing. Vymětala a prof. Žáka to byli prof. Lubomír Mlčoch a prof. Milan Sojka, pro prezentaci Dr. Srholce pak doc. Vladimír Benáček a doc. Karel Müller.

Dr. Martin Srholec představil příspěvek na téma „*Competitiveness of Nations*“, který byl publikován v UNECE Economic Survey of Europe 2/2004 a jehož upravená verze byla prezentována na konferenci „*the Second Globalics Conference on Innovation Systems and Development, Emerging Opportunities and Challenges*“ konaná v Pekingu v říjnu 2004.

Náplní této studie je prezentace modelu ekonomického růstu propojujícího teorii technologické mezery v schumpeterovské tradici a post-keynesovské teorie růstu. Studie zdůrazňuje úlohu čtyř rozměrů konkurenceschopnosti pro ekonomický růst, a to konkurenceschopnost technologickou, způsobilostní, cenovou a poptávkovou. Tyto faktory jsou vymezeny jako podmínky pro dohánění ekonomické úrovně vyspělých zemí (při dané počáteční pozici země – tzv. *conditional convergence*). Zjednodušená verze

modelu je aplikována na skupinu 49 (resp. 100) zemí v období 1993 až 2001.

Technologická konkurenceschopnost je vymezena jako schopnost země vyvíjet a konkurovat s novými výrobky a službami. Pro její měření slouží kompozitní indikátor složený z ukazatele výdajů na výzkum a vývoj, počtu patentů u USPTO a počtu článků ve vědeckých publikacích. Způsobilostní konkurenceschopnost (*social capabilities*) je vymezena jako schopnost země využívat technologie dostupné doma či v zahraničí. Její kompozitní indikátor je založen na ukazatelích vzdělanosti úrovně, difúze technologií, infrastruktury informačních technologií a kvality institucí/správy. Výše uvedené kvalitativní aspekty konkurenceschopnosti jsou propojeny s úlohou cenové konkurenceschopnosti měřené pomocí jednotkových pracovních nákladů ve zpracovatelském průmyslu, a s úlohou poptávkové konkurenceschopnosti, která měří soulad mezi strukturálním vývojem zahraniční poptávky a vývozu země (na trojmístné úrovni SITC, rev. 3).

V letech 1993 až 2001 došlo k dalšímu výraznému prohloubení mezery v technologické konkurenceschopnosti mezi vyspělými a rozvíjejícími se (a tranzitivními) zeměmi. I přes nadprůměrnou výchozí pozici nedokázala Česká republika držet krok s ostatními zeměmi na podobné úrovni rozvoje a v úrovni technologické konkurenceschopnosti zaostávala. Naopak jižní státy EU (Španělsko, Portugalsko a Řecko) či Slovinsko svou pozici vylepšily. Za zmínku stojí i výsledek asijských „tygrů“ (Jižní Korea, Tchaj-wan, Singapur) a Izraele, které se dnes již řadí k technologicky nejvyspělejším zemím.

Ve světovém měřítku došlo k další divergenci i v úrovni způsobilostní konkurenceschopnosti, avšak v podstatně menším rozsahu. I výčet dotahujících se zemí je početnější - patří mezi ně například Chorvatsko, Bulharsko, Chile, Brazílie, Thajsko či Jižní Afrika a

další. V tomto aspektu konkurenceschopnosti Česká republika ani nezaostala, ale ani se úrovní vyspělejších zemí nepřiblížila.

V cenové konkurenceschopnosti ztrácí zejména řada zemí bývalého Sovětského svazu, které zaznamenaly vysoké míry inflace doprovázené propadem produktivity práce (a nižším poklesem hodnoty měny). Česká republika si v této oblasti také mírně pohoršila. V oblasti poptávkové konkurenceschopnosti si stojí nejlépe země s vysokým podílem produktů elektrotechnického průmyslu ve vývozu, a to zejména z jihovýchodní Asie. Česká republika si i zde v relativním srovnání pohoršila. Stejně jako ve všech ostatních ukazatelích zaostávají i země z východní Evropy a Afriky.

Průřezová regrese ukazuje, že v průběhu devadesátých let tyto aspekty konkurenceschopnosti byly významným vysvětlujícím faktorem ekonomického růstu. Zejména asijské „tygři“ dokázali výrazně těžit z rostoucí technologické, způsobilostní i poptávkové konkurenceschopnosti, což z velké části vysvětluje jejich vysoký růst výkonnosti i navzdory již poměrně vysoké počáteční ekonomické úrovni. Prostor pro imitaci a dotahování, který vytváří meze- ra v ekonomické úrovni vůči vyspělým zemím, nedokázaly využít zejména tranzitivní země východní Evropy, které se v výrazně propadly ve všech aspektech konkurenceschopnosti. Podobný výsledek byl získán i pro země Střední Asie a Afriky. Uvedený model dokáže poměrně dobře vysvětlit růstový výkon nových členských zemí EU, které se v průměru vyspělejšími zemím přiblížily zejména díky rostoucí způsobilosti a poptávkové konkurenceschopnosti, jež více než vyvážila mírný pokles v technologické a cenové konkurenceschopnosti. Česká republika však vychází ve snižování mezery v životní úrovni vůči vyspělým zemím jako nejméně úspěšná mezi všemi novými členskými zeměmi EU, když v celosvětovém srovnání v ekonomickém růstu naopak zaostala vlivem všech čtyř aspektů.

V následné diskuzi bylo konstatováno, že jedním z klíčových teoretických argumentů podkladové studie je role způsobilosti konkurenceschopnosti (*social capabilities*) pro schopnost země využívat technologií dostupných z domácí znalostní báze a rovněž (a pro dotahující se země především) využívat technologie dostupné ze zahraničí. Autor příspěvku poukázal na roli institucionálního rámce pro šíření a přejímání technologií a možnosti jejich zahrnutí do tohoto teoretického konceptu, jenž by pak mohl propojit výzkum role institucí a inovací pro ekonomický rozvoj. Jako hlavní náměty do diskuse autor zdůraznil problém empirického měření způsobilosti konkurenceschopnosti, otázku překrytí s konceptem sociálního kapitálu, problém endogenity vývoje institucí ve vztahu k ekonomickému růstu a otázku rozdílu mezi institucemi jako obtížně měnitelnými „pravidly hry“ např. v podobě ústavy v kontrastu s proměnlivými výstupy institucionálního rámce v podobě kvality správy, míry korupce, ochrany vlastnických a lidských práv, apod.

Kromě výše uvedeného se diskuse zaměřila na technické aspekty uvedeného modelu a zvoleného způsobu jeho ekonometrického odhadu. Diskutovala se role jednotlivých zdrojů ekonomického růstu v obecné rovině, a to například otázka měřitelnosti a teoretické smysluplnosti kapitálu na agregátní úrovni. Poukázáno bylo i na problém interpretace a měřitelnosti kvalitativních aspektů konkurenceschopnosti, a to zejména na možná rizika jejich použití v kvantitativních ekonometrických odhadech vazeb na ekonomický růst.

Autoři příspěvku „Vliv institucí na výkonnost a konkurenceschopnost ekonomiky“ Ing. Vymětal a prof. Žák se ve svém vystoupení zaměřili na osobitě pojatou revizi teoretických přístupů zejména nové institucionální ekonomie v obecnější teoretické rovině. Jak uvádějí v úvodu svého příspěvku, jde jim o to „vyjasnit si obecné teoretické zázemí“ a „vytvořit si vlastní teoretický základ pro další výzkumnou činnost“ v institucionální oblasti. Předložený text byl rozdělen do šesti kapitol a jeho součástí byla i příloha, ve které jsou přehledně uvedeny autorům známé přístupy k měření efektů vlivu institucí. Obsah jednotlivých kapitol byl následující:

1. *Shrnutí historie*
2. *Nová institucionální ekonomie – česká realita*
3. *Definice institucí – přehled přístupů*
4. *Instituce a výkonnost – přehled vývoje institucí*
5. *Vliv institucí a ekonomická výkonnost*
6. *Možnosti měření institucionální kvality*

Zmínkou o pracech zakladatelů institucionální ekonomie T.B. Veblena (1857-1929) a J.R. Commonse (1862-1945) začíná v první kapitole shrnutí historie tohoto teoretického přístupu. V dalším textu je vyzdvížen zejména přístup D.C.Northe, který bývá pokládán za zakladatele tzv. „Nové institucionální ekonomie“ a který za práci v této oblasti byl poctěn udělením Nobelovy ceny za ekonomii v roce 1993. Autoři se zde zmiňují i o skutečnosti, že jedním z mocných impulsů současného rozmachu institucionálních přístupů je proces transformace centrálně plánovaných ekonomik na ekonomiky tržní.

Druhá kapitola je pokusem o shrnutí české debaty o roli institucí v transformačním období vrcholící v podstatě „sporem o devadesátá léta“. Zmiňována jsou zde východiska diskuze pramenící z velké části v proměnách tzv. washingtonského konsensu, a jsou zde uvedeny názory jednotlivých účastníků. Autoři se v rámci této kapitoly snažili rovněž o jistý přehled českých autorů zabývajících se institucionální ekonomikou na základě prací v odborných periodikách.

Přehled přístupů k definování institucí obsahuje další, v pořadí již třetí kapitola. Jde o přehled přístupů vedených snahou zúžit pojetí institucí na definici, která by umožnila definovat vlastní institucionální přístup splňující následující kriteria:

- vytvoření teoretické opory pro výzkum v oblasti institucionální kvality,
- zahrnutí pohledů a problémů, které jsou sledovány na potencionálně využitých datech pro měření vlivu institucí na společnost,
- umožnění formulování hospodářsko-politických doporučení ke zvýšení výkonnosti ekonomiky.

Základní teoretická východiska vztahu institucí a organizací demonstruje přiložený obrázek.

Čtvrtá kapitola je vedena snahou ukázat, že „vládní politika může za jistých okolností vést ke zvýšení efektivnosti výkonnosti ekonomiky prostřednictvím tvorby, udržování a kultivace vhodných politických a ekonomických institucí“. Text diskutuje rozdílné přístupy a je vybaven bohatým grafickým zobrazením schémat vysvětlujících oblasti a možnosti působení institucí v čase. V této oblasti hrají úlohu takové „proměnné“ jako jsou:

- sociální, institucionální a ekonomický vývoj společnosti,
- role politických institucí a role distribuce zdrojů na ekonomickou výkonnost,
- klasifikace institucí dle podřízenosti pravidlům, způsobu vzniku a způsobu uplatňování sankcí,
- klasifikační schéma hierarchických stupňů institucí.

Pátá kapitola nazvaná „Vliv institucí a ekonomická výkonnost“ klade otázky: proč není zajištěna podobná výkonnost všech ekonomik?, charakterizuje výkonnost pouze kombinace práce, kapitálu a technologií, nebo i soubor platných zákonů, fungujících organizací a neformálních praktik? Dále vymezuje institucionální faktory ovlivňující ekonomický růst a dělí je na obecné, sociální a psychologické, politické a ekonomické. V závěru definuje rámec pro analýzu vlivů institucí na vývoj.

Poslední kapitola se zabývá možnostmi měření institucionální kvality a je vlastně úvodem k tabulkové části, ve které jsou přehledně seřazeny veškeré autorům známé přístupy k měření a hodnocení kvality institucionálního prostředí rozdělené do tří skupin:

1. indexy související s institucionálním vývojem publikované pravidelně,
2. indexy reflektující úlohu institucí na ekonomický růst,
3. indexy dopadů vlivů institucí na dílčí obory, odvětví či oblasti ekonomiky.

U indexů zveřejněných pod bodem 1. jsou uvedeny zdroje dat, charakteristika indexu a odkaz, kde jsou indexy publikovány. U druhé skupiny jsou uvedeni autoři, institucionální opatření, závislá proměnná, záměry analýzy a stručná charakteristika zjištění a závěrů. Třetí skupina zahrnuje dopady jednotlivých institucí na dílčí oblasti a dělí je podle charakteru vlivu na kladné a záporně působící.

Text je doplněn obsáhlým přehledem domácí a zahraniční literatury z oblasti institucionální kvality.

Po prezentaci výše zmíněného textu „Instituce a výkonost“ autorů P. Vymětala a M. Žáka vystoupili v odborné diskusi formou koreferátů prof. Mlčoch a prof. Sojka, oba z FSV University Karlovy.

Prof. Mlčoch ve svém koreferátu upozornil na dva autory, jejichž přínos pokládá za klíčový: Mancura Olsona a Jamese Angresana. Zdůraznil Olsonův přístup k zájmovým skupinám a jeho pojetí vyhledávání renty (rent-seeking behaviour), u Angresana zdůraznil jeho přístup k „institucionálnímu evolucionismu“. Upozornil na skutečnost, že ekonomické modely jsou statické či krátkodobé a neberou v úvahu předcházející či dlouhodobý vývoj, což shrnul slovy „...i když se podaří najít odpovídající instituce ty působí krátkodobě, morálně zastarávají a jejich účinnost klesá...“. V závěru svého vystoupení apeloval na to, že je třeba zkoumat cílové funkce subjektů a zaměřit se na ekonomii důvěry.

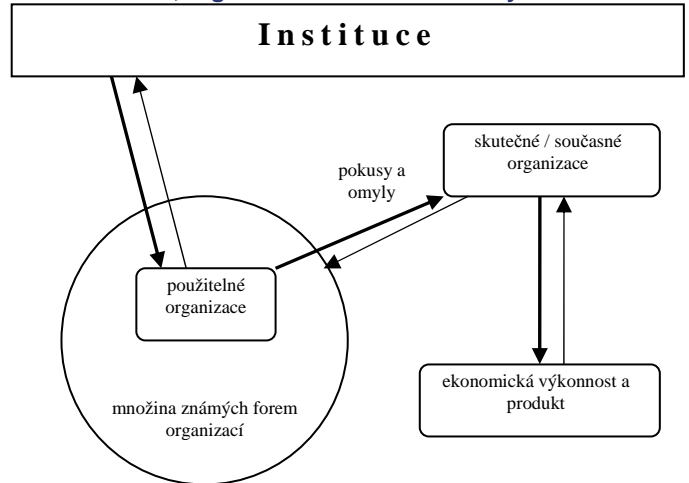
Prof. Sojka konstatoval, že současná česká ekonomická teorie i praxe se k otázkám institucionální ekonomie staví přinejmenším odmítavě a zdůraznil zejména přínos D.C. Northe a „jeho“ International Society for New Institutional Economics k rozvoji nové institucionální ekonomie ve světovém měřítku. V druhé části svého koreferátu se zabýval otázkou, nakolik je účelné přejít k měření vlivu institucí na výkonost ekonomiky, jak je definován záměr autorů. Zdůraznil potřebu deskripce pro pochopení mechanismů vlivu institucí, postavil se za názor, že konstrukce jednoho ukazatele je nemožná a vyjádřil přesvědčení, že bude vhodnější sledovat spíše negativní vlivy než přímé přínosy institucí na ekonomickou výkonost.

Autoři příspěvku v následné diskusi, které se zúčastnili všichni přítomní, vysvětlili svoje vlastní záměry při sledování vlivu institucí na ekonomickou výkonost v širších časových souvislostech, a zároveň položili několik základních otázek, na které hodlají

v budoucím výzkumu hledat odpovědi. Východiska stručně shrnuje následující obrázek a otázky jsou následující:

1. Jaká je míra vlivu institucí na ekonomickou výkonost a jak si rostoucí ekonomická výkonost vynucuje vznik nových institucí?
2. Jsou tyto vlivy měřitelné na stávajících souborech dat, nebo je třeba hledat nová vyjádření?
3. Může se studiem a aktivním přístupem k institucím urychlit hospodářský růst?

Vztah institucí, organizací a ekonomickou výkoností

Zdroj: vlastní úprava dle Eggertsson (1996), str. 11

Institucionální kontext inovačně založené ekonomiky

Workshop CES VŠEM

Tento text prezentuje výsledky třetího workshopu pořádaného CES VŠEM, který proběhl v únoru k problematice inovační výkonosti. V první části charakterizuje příspěvek, který k této tematice připravil doc. Müller, a na závěr charakterizuje diskusi, která k tomuto příspěvku a tématu proběhla. Předložený příspěvek si kladl za cíl objasnit situaci, okolností či faktory, které ovlivňují podmínky růstu výkonosti inovačních zdrojů v ČR. Konstatoval, že v odborné i politické veřejnosti se postupně prosazuje stanovisko, které zdůrazňuje, že růst inovačních zdrojů není podmíněn jen růstem výzkumných a vývojových kapacit, či aktivnější podporou transferu jejich poznatků do praxe. Tlak na růst konkurenceschopnosti domácího průmyslu a služeb ukazuje, že inovace jsou klíčovým zdrojem konkurenceschopnosti, avšak spektrum jejich zdrojů ve firmě zahrnuje kromě výzkumu a vývoje další zdroje organizačních, komerčních, personálních i kulturních aktivit. Dnes je ve světě již stále zřejmější, že významné inovační impulsy a příznivé okolnosti pro růst inovačních zdrojů jsou spojeny s povahou podnikatelského prostředí, spolehlivým fungováním institucí i pozitivním hodnocením technických změn ve společnosti. Inovace jsou založeny na tvůrčí výkonosti, jsou doprovázeny vysokým hodnocením jejich tvůrců. Celkový tok inovací by však neměl vést k nepřijatelným sociálním nerovnostem. Naopak by měl být zdrojem sociální kohese. Takto široce pojatá souvislost mezi inovačně založenou konkurenceschopností a sociální kohesí se staly základem Lisabonských dohod a strategickým cílem EU v tomto desetiletí. Lisabonská politická výzva klade mimořádné nároky na regulativní (správní) orgány členských zemí EU i EK. Představuje i mimořádné náročnou výzvu pro sociálněvědní výzkum. Vztah mezi konkurenceschopností a sociální kohesí je členitě zprostředkovan. Jeho praktické osvojení předpokládá souběžný výzkum nových vznikajících problémů, jejichž povaha vyžaduje uplatnění mezioborových přístupů. Záměrem příspěvku bylo objasnit, že prosazování této orientace ve výzkumu neprobíhá a neprobíhá jen za akademickými zdmi. Koncepte i zaměření sociálněvědních výzkumů

reflektuje a orientuje politické a praktické rozhodování. Ve vývoji teoretických koncepcí se pak zračí politické usilování o řešení praktických problémů. V této souvislosti lze formulovat dvě stanoviska: (i) aktivní teoretická reflexe praktických problémů je dobrým zdrojem při řešení praktických (obvykle složitých) problémů a (ii) v průběhu současných institucionálních změn hraje důležitou úlohu nejen politická vůle a rozhodnost, ale i jejich systematicky založená reflexe, což vtiskuje těmto změnám spíše evoluční perspektivu.

Prezentovaný příspěvek sledoval tento trend sociálněvědního výzkumu na příkladě ekonomických výzkumů techniky, které úzce souvisejí s koncepcí inovací. Vysvětlil, jak se z ekonomické vědy vydělila neoschumpeterovská linie výzkumu vztahu ekonomiky a techniky (60. léta minulého století), která přinesla několik zásadních poznávacích i praktických efektů. Předně analyticky prozkoumala vztah techniky a ekonomiky a její empirické poznatky umožnily porozumět technice jako internímu faktoru ekonomického růstu. „Internalizace“ techniky do ekonomické teorie vedla k požadavku na uplatnění tzv. **neredukcionistických předpokladů** při její tvorbě. Ekonomické teoretizování o povaze techniky se sbíhalo se sílícími trendy institucionální ekonomie. Významný poznávací krok v tomto směru byl učiněn prostřednictvím koncepce **národních inovačních systémů**, která na základě celého proudu srovnávacích studií charakterizovala funkčně založené institucionální předpoklady pro uplatnění inovací jako zdrojů ekonomického růstu (90. léta minulého století). Uvedený směr ekonomických výzkumů techniky však dosáhl i politické efekty. V polovině 90. let minulého století dochází na základě získaných poznatků k formulaci Memoranda k inovacím politiky Evropského společenství (tzv. maastrichtské memorandum), které podnítilo vydání tzv. **Zelené knihy o inovacích** (1995) a následně i souboru regulativních opatření na podporu inovací.

Poznávací přínos ekonomických výzkumů techniky se utvářel na folii zkušeností hospodářsky vyspělých zemí (členských zemí OECD) při formování regulativních politik v oblasti vědy a techniky. Projevovaly se při formulaci **konceptů, cílů i prostředků regulativních politik**, které byly explicitně formulovány na pravidelných zasedáních ministrů zodpovědných za tyto oblasti. Důležitou evoluční charakteristikou těchto zkušeností byla určitá koncepční / paradigmatická změna, kterou lze charakterizovat, jako *přechod od jednostranně pojmované koncepce „tlaku vědy“ či „tahu trhu“ k interaktivním modelům*. Nový přístup lépe charakterizuje soubor faktorů i aktérů umožňujících růst a využívání inovačních zdrojů. V oblasti koncepcí a prostředků regulativní politiky je tato změna označována jako přechod od výzkumné politiky k inovační politice. Spolu s reorientací na cíle a prostředky inovační politiky se vynořuje i problém institucionálního prostředí a jeho významu pro růst inovačních zdrojů. Je uplatňován pojem **infrastruktury pro podporu inovací**, jejíž členitost a dynamika je chápána jako významný předpoklad pro inovačně založenou ekonomiku. V této perspektivě je pak doporučováno, že inovační politika by se neměla vyznačovat jen podporou výkonných aktérů/firem („picking up winners“) či výběrem „perspektivních“ směrů / oblastí inovační aktivity (spojené např. s aktivitami typu „foresight“), avšak zejména péčí o dobrou úroveň a interaktivitu celého souboru výzkumných, vysokoškolských, průmyslových, finančních, správních a dalších institucí – významných bodů infrastruktury pro podporu inovací.

V další části příspěvku se analýza soustředila na současnou situaci a teoretické okolnosti, které ovlivňovaly tvorbu strategie Lisabonské dohody. Pozornost byla věnována její klíčové koncepci – **ekonomiky založené na vědění**. Ukazuje se, že formulace této koncepce je spíše výrazem politické vůle a vize než výsledků ekonomických výzkumů. V perspektivě výše popsaných výzkumů vztahů ekonomiky a techniky lze konstatovat, že koncepce ekonomiky založené na vědění je podpořena třemi proudy ekonomického bádání: (i) novými modely růstu, které zkoumají možnosti a formy tržního osvojování odborného vědění (nehmotných statků); (ii) modely nové ekonomiky, které sledují důsledky vlivu informační a komunikační techniky na ekonomický růst a fungování tržních institucí a (iii) koncepce učící se ekonomiky, které zkoumají procesy kodifikace, difúze a využívání vědění při ekonomickém rozhodování, ale také problémy distribuce odborného vědění a jejího významu pro růst inovačních zdrojů. Uvedené koncepce zatím nemají dostatečnou empirickou podporu v rámci ekonomických výzkumů, avšak jednoznačně poukazují na potřebu komplexnějšího (mezioborového) studia institucionálních rámců pro rozvoj ekonomiky založené na vědění. Dobrým příkladem pro takovou orientaci je výzkum praktik benchmarkingu nebo i propagované metody otevřené koordinace. Příznivou okolností studia těchto problémů je aktivní účast i dalších sociálněvědních oborů, zejména sociologie a historie. V návaznosti na toto stanovisko jsou diskutovány dva problémy, které demonstrují potřebu přesnějších koncepcí a teoretického zdůvodnění. Jednak je to problém, jak uplatňovat principy funkčnosti, kauzality a ekvivalence v oblasti sociálních věd. Druhý problém se týká pojetí vědění a jeho sociálních souvislostí i forem (témata kodifikace, komunikace a komercializace vědění).

V závěru stati je nabídnuta **koncepce institucionálního rámce pro rozvoj inovací**, která navazuje na sociologické a historické výzkumy vědy, techniky a jejich úlohy ve společnosti. V textu je objasněno, že vývoj koncepcí a ekonomických výzkumů techniky a inovací vede k velmi obdobné formulaci badatelských problémů, které sledují sociologické studie vědění, vědy a techniky. Jako příklad pro tuto argumentaci jsou uvedeny návrhy na typologii regulativních režimů, kterou identifikují ekonomové s pomocí koncepcí ekonomiky založené na vědění. Je navrhována typologie regulativních režimů, která svou argumentací představuje zřetelný průnik do tematiky ostatních sociálních věd. Na tento poznávací posun navazuje i předkládaný model institucionálního rámce pro rozvoj inovací. Spolu s vymezením pojmu instituce v sociologickém pohledu je navržen strukturovaný model institucionálního rámce, jenž ovlivňuje dynamiku i orientaci inovačních procesů. Tento model počítá s následujícími úrovněmi:

- úroveň základních hodnot, pravidel a tendencí k uspořádanosti;

- úroveň určitého uspořádání v obvyklých institucionálních formách (trhy, korporativní hierarchie, sítě závaznosti, asociace, stát, pospolitosti, klany) a jejich konfiguracích; na této úrovni dochází k mobilizaci zdrojů soutěživosti a spolupráce, formálních a neformálních zdrojů komunikace a jednání i k jejich stabilizaci (rovnováze), která umožňuje předcházet možnostem jejich vzájemné destrukce;
- sektorovém uspořádání, které se vytváří skupinou organizací, poskytují určitou službu nebo produkt a vytvářejí pro tento provoz funkčně specifická pravidla a formy jednání; jde např. o instituce (sektory) vzdělávání, výroby, bankovníctví, státní správy ap.;
- úroveň organizačních forem, která umožňuje seskupovat aktéry v rozsáhlejší skupiny a řešit specifické cíle;
- úroveň vnitřního uspořádání organizací, která se vyznačuje kontextově podmíněnou rozmanitostí a pružností a vede k různé míře výkonnosti.

Uvedený model byl využit pro interpretaci institucionálního rámce růstu inovačních zdrojů ČR, které byly získány srovnáním jejich situace s rámcovými podmínkami EU. Výsledky této interpretace upozorňují na slabá místa růstu inovačních zdrojů v ČR:

- nedostatečný vliv kulturního prostředí, které by povzbuzovalo inovace a tvořivost – zejména v oblasti školství, odborné přípravy, propagace úspěšných praktik (benchmarking);
- inovace nejsou chápány jako priorita reformních aktivit v oblasti regulativních a legislativních forem a norem;
- nedostatečný počet menších inovačních firem;
- nedostatečná podpora difúze / šíření vědění a techniky do ekonomiky
- politické a regulativní rozhodování není dostatečně koordinováno, aby mohlo prosazovat cíle a prostředky inovační politiky.

Identifikace rozdílných institucionálních předpokladů pro rozvoj inovací v ČR a v předních zemích EU umožnila dynamizovat výše uvedený strukturální model a navrhnout rozdílné typy strukturálního uspořádání podle možností, které nabízejí mobilizace zdrojů jeho jednotlivých úrovní.

S komentářem k referátu vystoupili prof. M. Sojka, doc. A. Kadeřábková, prof. M. Žák a M. Srholec (v písemné formě). V komentářích a následné diskusi byl oceněn komplexní přístup k problematice inovací a formulována témata, která bude nutno argumentačně zpřesnit. Prvním takovým tématem je pojetí instituce. V ekonomické teorii se zdůrazňuje zejména omezující funkce institucí. Sociologický a antropologický pohled zdůrazňuje kromě omezujících a represivních aspektů také nezbytnost institucí při podpoře lidské aktivity – jejich odlehčující a podněcující funkci. S ohledem na specifické problémy institucionálních změn v nových členských zemích změn pak byla diskutována otázka, zda je lze charakterizovat pojmem institucionální mezery ke standardním poměrům EU nebo pojmem institucionálního selhání. Obdobně otevřeným tématem je pojetí inovace a inovačních systémů. Určitým základem může sloužit pojetí inovací, které je vymezeno OSLO manuálem pro potřeby statistického sledování inovací. Toto pojetí umožňuje sledovat různé formy inovací (výrobní, procesní a organizační) v úrovni firem. Stav a povahu inovačního prostředí sleduje jen tímto prostřednictvím. Na uvedený nedostatek reaguje koncepce infrastruktury pro podporu inovací, kterou lze uplatnit při analýze národních i regionálních poměrů. Tento přístup také umožňuje zkoumat specifické okolnosti inovační aktivity ve zpracovatelských odvětvích, výrobních oborech a jednotlivých firmách a brát také v úvahu specifické okolnosti služeb, hmotných a nehmotných zdrojů inovací. Diskuse dále potvrdila, že teoretické pojetí ekonomiky založené na vědění je doprovázeno různými koncepcemi, které spíše reagují na politické výzvy než na růst empirického zkoumání. Bylo navrženo, že pro organizaci empirického výzkumu je vhodnější používat koncepci národního inovačního systému. Část diskuse pak byla věnována specifickým problémům růstu inovačních zdrojů v ČR: situaci průmyslového výzkumu, významu členění na základní a aplikovaný výzkum, koncepci politiky v oblasti vědy a techniky, možnosti přechodu od výzkumné politiky k inovační politice a vlivu inovací na formy růstu lidských zdrojů.